

Istri" (str. 324 – 338), u kojemu je autor dao pregled i komentar tekstova i slika Istre u zagrebačkom časopisu te članke "Ime i pojam Dalmacije" (str. 339 – 343) i "Bilješka o 'Spomenici' I. K. Stratika" (str. 344 – 347); to su dva omanja napisa, u kojima su osvijetljeni naslovljeni sadržaji – što se, zapravo, krije pod imenom i pojmom Dalmacija te što je Giovanni Battista Straticio iz Zadra mislio kad je 1808. g. zagovarao "ilirističku" državu.

Fotografija križa – dijela starohrvatskoga pluteja s pleterom, koji je uzidan u hodniku karinskoga samostana – otisnuta na naslovnici Macanove nove knjige, kao da simbolizira sav onaj mučan teret koji je 50-ih godina ovoga našega stoljeća autoru silom natovaren na leđa. Istodobno, on kao da simbolizira i svu onu stoljetnu tragiku koju je hrvatski narod proživljavao a o kojoj se doznaje i iz sadržaja ove Macanove knjige. Nasreću, ni u prvome ni u drugome slučaju nije bilo konačnog pokleknuća – poput hrvatskoga bića koje se nakon svakog pokušaja negiranja i zatiranja redovito oporavljalo i kreativno nastavljalo hodom kroz svoj život u stoljetnu povijest i Trpimir Macan je ustrajno nastavio. Tako se dogodilo da ni sudski progon ni vremena omalovažavanja nisu mogli slomiti Macana – kulturnog radnika, a još manje znanstvenoga istraživača u oblasti povijesti; činjenica je da u znanstveno-stručnom pogledu komunističko razdoblje poratne Jugoslavije od 50-ih do 90-ih godina, koje se sve češće u nas ocjenjuje kao doba jednoulmlja, dr. Trpimiru Macanu i njegovoj kreativnoj snazi nije naudilo. To je očito i iz ovoga presjeka radova nastalih i tiskanih u rečenome periodu, a sada objavljenih u suvisloj cjelini. Macan se iskazuje kao izvrstan istraživač, odličan poznavalac niza arhivskih vrela, kao pažljiv pratilac i literarno-povijesnih zbivanja, kao poznavalac upravo golemog broja objavljenih napisa, i to ne samo onih u poznatim i lako dostupnim izdanjima i glasilima već i u onima koji su u vrijeme svoga izlaženja širem krugu bili manje poznati. On svoje rezultate istraživanja i proučavanja skladno povezuje u smislene znanstvene i stručne sadržaje, ali i takve koji otkrivaju i autorovu književnu "žicu" (Trpimir Macan znanstvenoj javnosti nije toliko poznat i kao pjesnik!); upravo taj književno-poetski dar tjera Macana da nerijetko iskoči iz suhoparne historiografske kolotečine, tako mu nerijetko radovi imaju patinu starine. Stariji hrvatski izričaji, ali i moderan senzibilitet znalca suvremenih lingvističko-filoloških kretanja u nas i u svijetu također su odlike Macanovih radova. Sve im to daje posebnu svježinu, usto i mogućnost lakšeg pristupa široj javnosti, a da ujedno nisu zanemareni strogi kanoni znanstvenoga, historiografskog rada. Macanova erudicija vrlo je bogata; a tu je i – što je vrlo važno! – instinkt historičara/istraživača. Izrazita rodoljubna komponenta, koja je u nekih autora vidno nametnuta, u Macana je prirodna, izvorna i nepatvorena. Štoviše – posebno užežavičajna komponenta daje snagu dodatne uvjerljivosti znanstvenim argumentima kojima on raspolaže pri izradi pojedinih teza. Očito je da se dr. Trpimir Macan i ovom knjigom svojih brojnih radova iskazuje kao vrstan i vrlo značajan hrvatski historičar, kao studiozan i izvršno formiran poslenik u našem historiografskom poslu.

Petar Strčić

ILJAS HADŽIBEGOVIĆ, BOSANSKOHERCEGOVAČKI GRADOVI NA RAZMEĐU 19. I 20. STOLJEĆA, Sarajevo 1991, str. 291

Hadžibegovićeve knjiga prva je sustavna analiza povijesti bosanskohercegovačkih gradova u razdoblju austrougarske vladavine nad Bosnom i Hercegovinom 1878 – 1918. godine. Brojne su monografije o pojedinim gradovima, Sarajevu, Travniku, Tuzli, Banjoj Luci i dr., ali tek ovom knjigom – zapravo uvodnom studijom "Problemski okviri izučavanja bosanskohercegovačkih

gradova na razmeđu XIX i XX stoljeća" (str. 7 – 106) – dobiva se uvid u opći razvoj gradskih naselja u Bosni i Hercegovini u navedenom razdoblju.

Hadžibegović je analizirao razvoj 66 naselja koja su 1910. godine imala status gradske općine. Svoje istraživanje utemeljio je na rezultatima četiriju popisa stanovništva Bosne i Hercegovine (1879, 1885, 1895. i 1910), naglašavajući da je najviše teškoća imao zbog različitih popisnih principa te na podacima o gospodarskim aktivnostima u Bosni i Hercegovini (1904, 1907. i 1913). Napokon, Hadžibegović se u svom istraživačkom radu oslonio i na brojne podatke iz lista "Bosnischer Bote", te iz kalendara i spomenica društava "Gajret", "Napredak" i "Prosvjeta".

U prvim popisima stanovništva status grada bio je određen dotadašnjom urbanom tradicijom i potrebama okupacijske uprave. Tako je 1879. u Bosni i Hercegovini bilo 46 gradova i 27 trgovišta, dok je 1910. bilo 66 gradova. U njima je 1879. živjelo 166.619 stanovnika ili 14,4 % stanovništva cijele pokrajine, a 1910. u gradovima je živjelo 278.158 stanovnika, što je činilo 14,7 % stanovništva Bosne i Hercegovine. Hadžibegović ističe da su gradovi bili "glavna središta političkog (upravnog), privrednog, saobraćajnog, vojnog, vjerskog i kulturno-prosvjetnog života čitave pokrajine, kroz čiji su se razvoj prelamali svi dremeži tradicije i drame modernizacijskih promjena". Međutim, neki gradovi, kao Kreševo, Fojnica, Bosanska Gradiška i drugi, stagniraju i ne doživljavaju polet kao većina gradova u vrijeme austrougarske vladavine. Valja napomenuti da su bosanskohercegovački gradovi bili uglavnom mala mjesta. Godine 1879. čak 60 gradova, što od ukupnog broja čini 90,9 % imalo je ispod 5 000 stanovnika, dok su četiri grada imala između 5 000 – 10 000, a samo Sarajevo i Mostar imali su više od 10 000 stanovnika. Godine 1910. već 11 gradova imalo je više od 5 000 stanovnika.

Hadžibegović dalje prati promjene u društveno-ekonomskoj strukturi gradskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Pored tradicionalnog agrarnog i zanatskog stanovništva, nakon okupacije u Bosni i Hercegovini stvaraju se novi slojevi građanstva, koji su bili raznoliki u etničkom, vjerskom i društvenom pogledu. Doseljavaju se brojni vojnici, činovnici, stručnjaci, industrijski radnici i drugi. Bitno se promijenio vjerski i etnički sastav stanovništva. Broj katolika u bosanskohercegovačkim gradovima povećao se između 1879 – 1910. za 312 %. Muslimanska većina smanjila se u istom razdoblju sa 69,6 % na 50,3 %.

U vrijeme austrougarske vladavine nad Bosnom i Hercegovinom gradovi su bitno izmijenili i svoj vanjski izgled. Izgrađnja modernih objekata, vodovoda, kanalizacije, rasvjete i dr. bila je najvećim dijelom financirana iz sredstava građana, ali su se katkad u veće građevinske pothvate uključivale i državne i vojne vlasti te vjerske institucije i zajednice.

Na kraju pregleda razvoja bosanskohercegovačkih gradova Hadžibegović je dao i podatke o stanju pismenosti i o kulturno-prosvjetnim društvima u gradovima.

Nakon uvodne studije slijede primjeri razvoja nekoliko gradova: *Foče*, kao bivšeg središta pašaluka u tursko vrijeme, a važnog strateškog mjesta i vojnog uporišta prema Crnoj Gori u austrougarsko doba; *Fojnice*, kao bivšeg rudarskog središta, a sada mjesta koje stagnira i opada; *Tuzle*, kao industrijskog grada; *Banje Luke*, kao grada koji je bio ispod demografskog prosjeka ostalih gradova i u kojem se snažno razvio radnički pokret; *Modriče*, kao malog grada u Posavini čiji je razvoj bio povezan s poljoprivrednom školom i oglednim dobrom; te *Bugojna*, kao grada koji nije imao osmansku urbanu tradiciju, nego se u gradsko naselje pretvara tek pod austrougarskom vladavinom.

U zaključnim napomenama Hadžibegović je istaknuo da su promjene obuhvatile sve bosanskohercegovačke gradove, ali da nisu bile tako snažne kao u zapadnim zemljama ili kao u Hrvatskoj i Sloveniji. Prema njemu povijest bosanskohercegovačkih gradova u razdoblju austrougarske vladavine nad Bosnom i Hercegovinom bila je zapravo "istorija sučeljavanja i sukobljavanja tradicije i modernizacije".

Damir Agičić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.